

DE HERINNERING LEEFT

Artsen vertellen over hun ervaringen in de oorlog

Een chronisch gebrek aan materiaal. Altijd bedacht zijn op infiltranten of patiënten die je om zeep willen helpen. Het artsenvak in de Tweede Wereldoorlog was zowel in de openbaarheid als ondergronds een stressvol bestaan.

INGRID LUTKE SCHIPHOLT

Men moest andermans doen en laten zeer voorzichtig observeren en er zelf ook voor waken als 'pro-Duits' te worden aangemerkt. Een borrel drinken met een Duitse militair maakte iemand voor

voorman. De voormannen vormden per district ook weer een groep die ook weer een voorman had. De districtsvoormannen vormden per provincie een groep en de provinciale voormannen waren leden van het vermaarde Centrum van Het Medisch Contact (...). Elke man kende alleen de naam van zijn voorman en dat was precies alles wat hij van de groep

huis Utrecht. Hij (vader Leibbrandt, *ILS*) was daar toen in opleiding bij de afdeling Neurologie. Er komt een patiënt met een neurologisch probleem op de polikliniek. Hij was verwezen door de huisarts. Deze schrijft in zijn verwijsbrief behalve de reden van verwijzing ook een zinsnede met de volgende strekking: aanvullend zij vermeld dat patiënt lijdt aan een frontaal gerichte paroxysmale spastische elevatie van de rechter boven-extremititeit. Wie dit niet begrijpt moet de beschreven beweging maar eens uitvoeren voor de spiegel!

De Eindhovense oogarts Tillema had nog veel meer manieren om de bezetters om de tuin te leiden of het hun anderszins moeilijk te maken. Samen met zijn vrouw Lies had hij een aantal afspraken in geval van potentieel gevaar. >>

Oogarts dr. A. Tillema, de eerste hoofdredacteur van het 'bovengrondse' Medisch Contact.

'Een spastische elevatie van de rechter boven-extremititeit'

altijd verdacht (...) Andersom onderzocht de Duitsers wie anti-Duits was. Je moest goed oppassen.'

Deze citaten komen uit de memoires van de inmiddels overleden Eindhovense oogarts dr. A. Tillema, tevens eerste hoofdredacteur van Medisch Contact. Vlak na de oorlog stelde hij zijn ervaringen tijdens de bezetting op schrift. Eén van zijn dochters vond begin dit jaar bij het opruimen deze memoires. Het epistel is in het Engels geschreven, omdat het gezin Tillema vrienden en familie in Engeland had. Die konden het nu ook lezen.

Behalve persoonlijke notities gaat Tillema in op de organisatie van het artsenverzet en de dreigingen tijdens de bezetting: 'De artsen waren erg goed georganiseerd aan het eind (...) Ik heb diep respect voor de oprichters. Slim, heel slim en heel simpel. Alles was mogelijk omdat de leden allemaal geschoolde zielen waren en erg goed getraind in het onthouden van informatie. Geen enkele naam is (in die tijd, *ILS*) ooit op papier verschenen. Een groep bestond uit ongeveer twaalf mensen. Deze groep had een

moest weten (...) Zou hij meer te weten komen en worden gearresteerd, dan zou hij kunnen doorslaan en de rest van de groep verraden (...) Orders werden mondeling gegeven of per telefoon (...) Medisch-technische taal is zeer geschikt voor dit spel. Iemand belt op om te informeren naar een patiënt die hij op een bepaalde datum had gezien. Het is zelfs niet nodig om de code van tevoren af te spreken. De andere man antwoordt dat de patiënt het goed maakt, met andere woorden: alles loopt volgens plan. Vervolgens adviseert de eerste man om de patiënt nog maar een paar dagen in het ziekenhuis te laten (ofwel: de tweede man moet nog maar niet doorgaan) of hij adviseert de patiënt te ontslaan, etc.'

OM DE TUIN LEIDEN

In Utrecht werd ook het potjeslatijn ingezet als communicatiemiddel. Psychiater C.W. Leibbrandt, zo schrijft zijn zoon de KNO-arts Cees Leibbrandt, had een anekdote over het potjeslatijn in de oorlog. De zoon schrijft: 'Het verhaal speelt in 1942-1943 in de kliniek voor neurologie van het Academisch Zieken-

DE FOTO IS HELAAS
NIET BESCHIKBAAR
VOOR INTERNET

BEELD: VERZETSMUSEUM, GOUDA

ARTSEN TEGEN SEYSS-INQUART

In juni 1943 sturen duizenden artsen in bezet Nederland een protestbrief van het Medisch Contact aan Seyss-Inquart, waarin zij het verplichte lidmaatschap van de Artsenkamer afwijzen. De Rijkscommissaris reageert woedend. Op 26 juni laat hij in totaal 360 artsen arresteren en voor het merendeel afvoeren naar Amersfoort; veel artsen duiken onder. Ook nemen de Duitsers inboedels en instrumenten in beslag en verzegelen zij de spreekkamers. Maar beide partijen willen de zaak niet op de spits drijven. Begin juli vraagt de leiding van het Medisch Contact, na overleg met de chef van de Sicherheitspolizei, alle deelnemers aan de actie een excuusbrief aan Seyss-Inquart te sturen. Verreweg de meesten doen dat; zij krijgen een berisping en betalen 50 gulden 'leges'. In ruil daarvoor worden de gearresteerde artsen vrijgelaten en kunnen de ondergedokenen hun schuilplaats verlaten. De artsen spreken van een succes. De Artsenkamer blijft in naam bestaan, maar speelt geen enkele formele rol meer. Gezien de tekening en de vermelde data refereert deze tegel, in bezit van het Verzetsmuseum in Gouda, vermoedelijk aan deze gebeurtenissen. << JV

<< 'Ik nam nooit de telefoon op', zo schrijft hij in zijn memoires, 'en ondanks dat mijn secretaresse of Lies de stem herkende, zeiden ze dat ik aan het visite rijden was. Waar? Nou, de dokter zegt nooit waar hij naartoe gaat, het kan overal in de stad zijn, etc. Ik ging nooit naar de voordeur als er werd aangebeld. Als het 's avonds donker was, mocht alleen Lies de voordeur opendoen als er iemand zich aandiende. In deze gevallen vertrok ik altijd via de achterdeur naar buiten naar de tuin alwaar ik via twee vluchtroutes kon wegrennen. Lies fluisterde

neringen aan de oorlog. Als jonge arts in Amsterdam kreeg hij af en toe een mededelingenblad in de bus. Het was het blad van de artsenverzetsorganisatie Het Medisch Contact. Wie ze bij hem in de brievenbus deponeerde, weet hij niet. 'Dat was allemaal geheim', vertelt hij in een telefonisch interview. Bedachtzaam en met een heldere uitspraak, wat veel oude artsen typeert, doet hij zijn verhaal. 'Ik weet dat er een voorman was, een KNO-arts. Die gaf me wel een seintjes. Ik hielp met saboteren zover het kon. Echt veel voorbeelden daarvan heb

startte hij vlak nadat hij voor zijn nummer opkwam en net na het uitbreken van de oorlog een huisartsenpraktijk, want artsen met een praktijk hoefden niet in dienst.

Van der Wielen kon een nieuwe praktijk ternauwernood financieren. Van zijn zus leende hij 1500 gulden. Een goede relatie met een ziekenfonds waarvan zijn vader directeur was geweest, deed de rest. Zo kon hij in de nieuwbouwwijk Bos en Lommer praktiseren. Een vetpot was het niet.

'Ik had hoofdzakelijk ziekenfondspatiënten. Verder nam ik vaak waar en had ik ook controlespreekuren voor de Centrale Onderlinge, een voorloper van het GAK. Ik heb ook nog eens waargenomen voor een collega-controlearts die tijdelijk moest onderduiken. Er kwamen prompt twee militairen in de wachtkamer. Ik heb de secretaresse laten zeggen dat ik geen tijd voor ze had.'

Vanwege meer financiële zekerheid werd hij medisch adviseur bij de Centrale Onderlinge. Van der Wielen bleef zijn verdere loopbaan sociaal-geneeskundige.

BARRE OMSTANDIGHEDEN

Toenmalig co-assistent D. Bloemers (85) heeft veel problemen met de Duitsers gehad en werkte onder soms barre omstandigheden. Hij moest zijn medische studie, na zijn kandidaats, in 1941 afbreken na een conflict met Duitse officieren. De Rijksuniversiteit Utrecht schorste hem en enkele vrienden. Kort daarna dook hij onder omdat hij weigerde in Duitsland te gaan werken. Door een vervalst persoonsbewijs, dat hem tot

'Een koffertje met kleren stond jarenlang klaar naast mijn bed'

het me toe als de kust veilig was. In de avonden ontving ik nooit een patiënt alleen. Lies was er altijd bij omdat de aanwezigheid van een getuige afschrikwekkend zou werken bij potentiële moordenaars. Verschillende dokters waren vermoord terwijl niemand ooit een 'patiënt' had gezien. Een klein koffertje met een complete uitrusting, zomer- en winterkleren, stond jarenlang naast mijn bed. Je had immers geen tijd je om te kleden wanneer je midden in de nacht uit je bed wordt gebeld. Verschillende keren ben ik de tuin in gevlucht wanneer een patiënt belde. Dit alles was goed te doen en we raakten eraan gewend.'

LIJDELIJK VERZET

Sociaal-geneeskundige dr. Ybe van der Wielen (93) heeft ook zo zijn herin-

ik niet. Het was eigenlijk meer lijdelijk verzet. Ach, soms zorgde ik ervoor dat bepaalde gezinnen extra voeding kregen. En ik heb me niet aangesloten bij de Artsenkamer.'

Wat later in het gesprek vertelt Van der Wielen dat hij ook het bordje 'Huisarts' van de gevel haalde. Van de bezetter mochten alleen dokters die bij de Artsenkamer waren aangesloten, de titel 'arts' voeren. De Artsenkamer was door de nazi's ingesteld en dus besmet. Verder schonk Van der Wielen de accu van zijn Fiat, type Topolino, aan een kennis die een zender bezat. De auto kon niet meer rijden vanwege brandstofgebrek.

Van der Wielen werd vlak voor de oorlog dokter, op 12 april 1940. Hij moest meteen in dienst. Oorlog voeren zag de vaandrig niet zitten. Daarom

de artsenstand verhiel, kon hij in 1944 als dokter gaan werken. Na wat ziekenhuisbanen ging hij werken in een huisartsenpraktijk in Bathmen. Hier verving hij een huisarts die vanwege hepatitis niet kon werken. 'Ik stond er dus alleen voor', zo herinnert Bloemers zich. 'Een uitgestrekte, apotheekhoudende plattelandspraktijk met als enige vervoer een fiets met het achterwiel van een kleine motorfiets en voor advies een gevloerde collega. Een partus had ik wel eens mee-gemaakt, maar nooit gedaan. Dus toen de eerste bevalling zich op een afgelegen boerderij aandiende, kreeg ik het erg benauwd. Ondanks mijn onkunde verliep alles normaal tot en met de geboorte van een gezonde spruit. Maar toen ontstond het probleem: ik kreeg de placenta er niet uit, had dringend behoefte aan deskundig advies en er was geen telefoon. Ik moest midden in de nacht terugfietsen naar mijn basis om telefonisch advies aan de gynaecoloog in Deventer te vragen. Zijn wijs advies luidde: ga maar terug naar de kraamvrouw. De placenta zal dan wel in bed liggen. Toen kon ik weer een half uur door de nacht fietsen om

te constateren dat het inderdaad zo was gegaan.' (Curieus genoeg is Bloemers na de oorlog gynaecoloog geworden.)

In de vier volgende maanden heeft hij nog negentien nieuwe Nederlanders zonder problemen op de wereld helpen zetten. Of de wijkzuster, die hierbij assisteerde, zijn gebrek aan bevoegdheid doorhad, is hem nooit duidelijk geworden. De kunst van het artsenvak leerde hij in de oorlogsperiode in de totale breedte kennen, ondanks of dankzij alle ontberingen.

Bloemers: 'Het patiëntenbestand was zeer gemengd. Behalve de autochtone bevolking waren er veel evacués uit Limburg, onderduikers, joden en zelfs een paar Canadese piloten. De streek werd onveilig gemaakt door een groep landwachters, maar ze deden niet veel kwaad. In elk geval hebben ze eenmaal een goede daad verricht. Ik was bij een jongetje geroepen dat een voor difterie verdacht beeld vertoonde. Ik achtte spoedopname in Deventer noodzakelijk, maar er was geen vervoer te vinden. De enige bruikbare auto in het dorp was in het bezit van de landwacht. Op mijn

dringend verzoek was hij bereid om het kind op te halen en de niet ongevaarlijke rit naar Deventer te maken. Aldus geschiedde. De volgende dag hoorde ik uit het ziekenhuis dat zij direct een tracheotomie moesten uitvoeren. Ik heb de landwacht ingelicht en bedankt.'

Dat het de artsen en hun familie uiteindelijk niet allemaal in de koude kleren is gaan zitten, blijkt uit het slot van de memoires van oogarts Tillema. Daarin schrijft hij, in november 1945, dat hij en zijn vrouw vermoeid zijn. 'We kunnen ons niet concentreren en we komen tot niet veel meer dan de routinewerkzaamheden. Onze herinneringen spelen ons parten. We voelen ons over het algemeen depressief en slecht nieuws grijpt ons meer aan dan dat je van een normaal persoon mag verwachten. Het zal jaren duren hier overheen te komen.' ■

Andere MC-artikelen over de oorlogsjaren van Medisch Contact vindt u via www.medischcontact.nl/dezeweek.

MEDISCH CONTACT

Het blad Medisch Contact kent drie eerste jaargangen. Het eerste blad met deze naam verscheen in 1941 als het mededelingenblad van de verzetsorganisatie van artsen 'Het Medisch Contact'. Zo goed als alle exemplaren van de allereerste uitgaven, toen nog 'mededelingenbrieven', zijn verloren gegaan. Sterker nog: ze zijn opzettelijk vernietigd. Dat was wel zo veilig, want wie met dergelijke informatie werd aangetroffen, kreeg last met de bezetter.

Te beginnen in Zuid-Nederland ging het blad vanaf het najaar 1944 bovengronds als het tweewekelijkse 'Blad voor de artsen aangesloten bij "Medisch contact voor het Bevrijde Nederlandsche Gebied"'. De Eindhovense oogarts dr. A. Tillema was de eerste hoofdredacteur van dit bovengrondse Medisch contact, waarvan het laatste nummer verscheen in juli 1945. Toen werd het blad voortgezet als Mededeelingenblad van het Medisch Contact en begon de tweede 'eerste jaargang'.

Al na enkele maanden werd dit mededelingenblad het officieel orgaan van de Nederlandsche Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst (NMG, later KNMG). Op 2 januari 1946 verscheen het eerste (dubbel)nummer van de eerste jaargang van dit Medisch Contact, dat dit jaar dus zijn zestigste verjaardag viert.

Het logo op de cover van dit nummer van Medisch Contact is dat van het laatste nummer van het Medisch contact dat na de bevrijding enkele maanden bovengronds bestond (zie ook hiernaast). Op de bladzijden 759-764 staat het gehele nummer van 23 juli 1945 afgedrukt, dat bestaat uit vier pagina's plus twee los ingevoegde advertentiepagina's. De beide andere pagina's hiernaast zijn van de eerste nummers van de eerste jaargangen uit juli 1945 en januari 1946.

